

Концепція щастя і її художнє вираження у романі В. Винниченка "Лепрозорій" / Тетяна Павлінчук // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. Випуск 9. – К. : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України , 2005. – С. 127-130

Концепція щастя і її художнє вираження у романі В. Винниченка
„Лепрозорій”

Роман „Лепрозорій” належить до Муженського періоду творчості В. Винниченка (1934 – 1951). У цей час письменник працює над філософським трактатом „Конкордизм”, головним завданням якого є пошук гармонії духовних, фізичних сил, вироблення системи лікування, що базується на правильному харчуванні та погодженні усіх сил людського організму. Роман „Лепрозорій” мало досліджений в українському літературознавстві. Однією з перших розвідок була стаття С. Погорілого у дослідженні „Неопубліковані романи Володимира Винниченка”, подальші – статті Г. Сиваченко і Т. Саяпіної.

Увага до проблеми відчуття щастя, можливості його розуміння, здатності вважати себе щасливим чи принаймні знайти причини нещастя – наскрізна у творчості Винниченка. „Щастя є твір нашої волі, розуму, сил,” – фіксують думки письменника його щоденникові записи [4;87].

Ще Епікур вважав, що ”людина не позбавлена свободи волі і певною мірою є господарем свого життя”[4; 15]. „Щастя у самодостатності індивіда, а до такого стану можна прийти, перебуваючи у рівновазі ”найістиннішої з насолод”, що полягає у відсутності страждання і звільненні від душевних тривог”[4; 15]. Еріх Фромм доповнює таке розуміння щастя думкою про те, що і щастя, і нещастя – не просто стан свідомості: „Фактично щастя і нещастя є вираженням стану цілісного організму, повноти особистості”[9;189].

У романі „Лепрозорій” тільки Івонна досягає рівноваги, що дорівнює досконалості, природній мудрості, і ця особливість її як особистості різко контрастує з характерами інших персонажів. Це помітно й за зовнішніми

показниками: краса героїні, її фізичне й психічне здоров'я, – так і за душевною організацією: ставлення до оточення, бажання порятувати людство, що теж знаходить своє виявлення у вчинках дівчини.

За задумом Винниченка, Івонна має вигляд більш успішної людини за багатьма показниками: це особистість гармонійна, чесна з собою, жертвна, з високими помислами, і саме вона найбільш наближена до тієї ідеальної епохи, коли „жива істота не зможе більше насолоджуватися сама: її насолода буде представляти собою одне ціле, в яке задоволення інших увійде у якості необхідного елемента”[5; 367].

Досі Івонна не замислюється над тим, у чому полягає „те бідне щастя”[1; 36], але має всі ознаки щасливої від природи людини.

Працюючи над анкетною для пана Пужероля, вона розчаровується, бо не існує якось одного поняття щастя, а для неї важливо, щоб щастя існувало, єдине, спільне для всіх [1;49]. Аналізуючи відповіді респондентів, Івонна узагальнює матеріал і робить висновки щодо уявлень людей про щастя. Прикметно, що своїм життям дівчина спростовує або підтверджує думки опитаних.

1. **„Щастя для кожного – це щось найприємніше, найкраще в житті”** [1;36]. Ключовим є слово ”щось”, щось таємниче, невизначене, не відоме ще нікому, неочікуване. Про це „щось” цілком відверто сказав Івонні професор Матур:

„– Щастя – це *безпричинна радість*”(курсив В.Винниченка) [1; 50].

І хоча для кожної людини ці приємні моменти різні, одною залишається реакція на них – *сміх*. Сміх завжди супроводжує Івонну, це її реакція і на позитивні, й на негативні моменти життя. Цей „код сміху” є проявом вищості героїні, вважає Т. Саяпіна [7; 110]. Сама героїня зізнається: ”...я занадто багато сміюсь. Це в нас майже у всієї родини Вольвенів: і батько, і один з братів, і я, всі ми – „сміхуни”, так нас прозвали в околиці. Я майже на все реаую сміхом, навіть коли серджусь... Коли я маю щось дуже приємне, то геть шаріюсь і сміюся тихенько, майже беззвучно... Часом навіть вимовити слово, відповісти

на приємне не можу, так мене сповнює той тихий смішок”[1; 7]. Сміх є засобом характеристики й інших персонажів, що є образним свідченням про їхній душевний стан: в очі Івонни впадає, що у професора Матура горішня губа „зовсім тоненька і загнута чи то усміхом у кутиках, чи то іронією”[1;5], що Бернар, окидаючи поглядом гарно вбрану Івонну, „посміхався не солодкою, навіть не кислою, а просто кривою та іронічною посмішкою”[2; 34].

Схожим художнім виразником душевного стану є очі. Очі Івонни – „як морська зеленкувата вода на сірому піску” [1;4]; очі Матура – „маленькі, дуже заглиблені, швидкі, а над ними сильно густі, кошлаті, мов дві гусені, брови [1; 5]; „очі без брів” Курочки-Рудявочки і „блідий дзьобик, гостренький на кінці...немов питалися: ”А ти мене не проженеш з гнізда?” [2;36]. Спостереження Івонни за очима Бернара підтверджують зміни в його душі: „...я весь час зустрічала його чудові, темно-сірі, у волохатих віях очі”; „...зустріла такі чудові, такі по-дитячому теплі, невинно-привітні очі, що відразу стало тепло й радісно”[1; 22]. Дивним видається те, що Бернар не любить, коли роблять компліменти його очам, що свідчить про невідповідність краси очей і внутрішнього стану. Переживаючи розчарування у поглядах, він відчуває смуток при зустрічі з Івонною, і це помітно в очах Бернара. Так, Івонна порівнює ”пухнасті, темні, тріпотливі, як два метелики зі складеними крильцями”[1;39] очі усміненого юнака і похмурого, згаслого: ”Закінчивши оповідання, Бернар заплющив очі, – тепер, мовляв, він був зовсім спорожнів, і йому не хотілося навіть дивитися”[2;72].

2. Щастя для більшості полягало в тому, що вони в цей час не мали (найчастіше бракувало грошей), отже, щастя – в багатстві[1; 36].

Івонна не прагне багатства. Єдине, що їй потрібно, – це гроші на трактор. **Для Івонни щастя полягає не в тому, чого їй бракує, а в тому, що вона має.** Її не вдається підкупити грошима на майбутню комуну, і, навіть залишаючись ні з чим, дівчина відчуває насолоду від правильного рішення: ”Я не мала парасолі, лице мені було вже мокре, але я йшла і слухала, як у мені хвилями ходили струмки „безпричинної радості”[3; 80].

3.Щастя – це здоров'я[1;36]. Можливість визнати себе здоровим пов'язана із однією з основних ідей твору – правильного харчування. Виключно рослинна їжа, здорова система харчування – це „харчове підгрунття стану щастя”[7;108]. Тільки з приїздом до Парижа Івонна помічає наслідки неправильного харчування у всіх, хто її оточує. Найперше це впливає на зовнішність. Так, зовнішня привабливість дівчини впадає в очі і кузині Жільберті, і Курочці-Рудявочці. Те, що усі вважають макіяжем, насправді є природним кольором обличчя. Натомість родичі Івонни мають дещо інший вигляд: „Дядько П'єр був пречудовий. Це була маленька копія батька. Таке саме рудяво-сиве кучеряве волосся, такі самі блакитні очі, таке саме пукате чоло, все таке саме, але все наче і якесь попсоване. Такими бувають дві груші з одного дерева. Одна спіла, повна. Соковита, золотисто-рум'яна й велика. Друга – тої самої форми, тільки зморщена, пожовкла, маленька”; „І чогось очі в нього були в червоних повіках, колір лица був жовтявий, вощаний, теж з рожевими плямками то тут, то там”[1; 21].

Івонна легко одягається, але не хворіє навіть тоді, коли всі потерпають від епідемії грипу. Спілкування із паном Пужеролем мимоволі відкриває таємницю його бажань:

„– Скажіть, чим хворів ваш батько?

– На шлункову хворобу.

– Мені це відомо. Але на яку саме? Як звалася вона?

– Не знаю.

– Гм! Шкода. А ви ні на яку не хворієте?

Я засміялася і з полегкістю сказала:

– Ні на яку.

– Щаслива” [1;34].

Івонна ще раз переконується у значущості здоров'я і далеко не всесильній силі грошей, коли бачить пані Пужероль, свою пацієнтку – „... справді вимучена, така нещасна й жалюгідна, ця могутня можновладарка мільйонів універсальних рабів”[2; 23-24].

4. „Щастя – це слава, це оплески, овації, поклонники, юрба”[1;36].

Як не дивно, але таке розуміння щастя спростувала відповідь старого письменника, який „був досить відомий у літературі, але його давно забули”[1;41] (що, на нашу думку, є паралеллю із особою самого В.Винниченка), мимоволі вкаже їй шлях до дії: „Не знаю, що таке щастя”; „Наші уявлення про щастя – лише мильні бульбашки”[1;41], але він переконаний, що „немає більшої, почеснішої, немає великодушнішої і прекраснішої мети та сенсу існування як окремих людей, так і цілих націй, як творення щастя. Не сили, не могутності, не панування, не розкошування, а щастя”[1;42]. Забутий письменник відкриває завісу на таємницю минулості слави, її ефемерності, миттєвості, незначущості. Бажання працювати на користь людства, для створення щастя – мета благородна, і тільки Івонна має здійснити її. Не тільки через те, що її „наївність та дистанційованість від правил урбаністичної культури дає підстави розглядати її образ як своєрідну реалізацію традиційного архетипу дурня, або ж безумця, „божевілля” якого є формою свободи від зайвих соціальних умовностей” [7;109], а й через те, що, відчуваючи, розуміючи щастя, живучи за законами його творення, Івонна знає, на що саме покладати сили. Поява її сповіді – не що інше, як можливість прокричати на увесь світ ”рецепт” щастя.

Незважаючи на те, що професор Матур доводить абсурдність і шкідливість релігії, вчення Івонни, зокрема його письмове вираження, набуває символічного значення – схожі приписи для порятунку людства містить Біблія, та й самі біблійні символи наповнюють роман: життя Івонни, яку називають Євою, як і прародительку, схоже на давно втрачений людьми рай.

Але якщо дії Івонни мають позитивне забарвлення, то професор Матур, хоч і розуміється на причинах, через які людство потрапило до прокажельні, сам причетний до отруєння пані Пужероль. Той, у кому вона вбачала спільника, виявляється хворим на дискордизм, що за його ж словами – ”...віра у вічне подвоєння, віра у вічний розлад, у боротьбу різних сил у всесвіті, добрих і злих, Бога і диявола, святості й гріха” [2;45]. Професорові Матуру не вистачає сили,

щоб втілити в життя теорію про вихід із прокажельні. Можна припустити, що причини й тут Винниченко вбачає в способі харчування: професор розкриває Івонні картину поглинання більшими, сильнішими прокаженими менших у жадобі грошей, гарного життя, смачної їжі, і сам виявляється втягненим у цю боротьбу.

Особливість постаті Івонни полягає не тільки в тому, що вона здатна відчувати особистісне щастя, вона, за концепцією Е. Фромма про типи характерів, має продуктивну орієнтацію особистості, що вміщує в собі її ставлення до світу, а така людина вільна, керується своїм розумом, відчуває себе втіленням своїх сил [9;102]. Продуктивність – це реалізація людиною її потенційних можливостей, її сили [9; 105]. Саме цим, на нашу думку, викликане бажання Івонни чесно розповісти свою історію світові, щоб саме людство вирішило, як діяти. Нотою образи і вірою у правильність власних дій дівчина і закінчує розповідь.

Винятковість Івонни підкреслюється ще й її самотністю. І письменник Клод Бартеле, й Івонна – не прийняті суспільством особистості, але це і є та творча меншість, зусиль якої вистачає, аби люди не знищили один одного [8;85].

Якщо сили не достатньо, вважає Е. Фромм, ставлення до світу переростає у бажання домінувати, здійснювати тиск на людей. Домінування пов'язане зі смертю, сила – з життям [9;106]. Бажання домінувати притаманне і професорові Матуру (реальним втіленням його є спроба отруїти пані Пужероль, маніпуляції почуттями Івонни), і Бернарові. Свідченням цього є зізнання про його найперші мрії:

„ – А хочете дізнатися, що для мене особисте щастя? Хочете? Будь ласка. Поставити всіх ваших любих мільйонерів... і впродовж місяців по десять разів на день розстрілювати їх. Розстрілювати і не вбивати” [1;41]. Чи не тому й очі Бернара як виразник щастя заплющуються, згасають.

В. Винниченко протиставляє головну героїню Івонну усім іншим персонажам не тільки тим, що вона обрала винятковий спосіб харчування, від

якого залежить щастя у її власному розумінні. Протягом усього твору Івонна покликана об'єктивно довести ефективність впливу такого харчування на фізичний, психічний стан, на моральність, вона бере на себе відповідальність за порятунок людства. Вищість Івонни, на відміну від фальшивої вищості прокажених, хворих ще й на „душевну проказу”[6;77], має позитивне забарвлення, що вселяє у неї надію на порятунок. Проблема досягнення щастя в романі позбувається ознак побутового й виключно особистісного бажання, набуваючи образу ідеї.

Список використаної літератури:

1. Винниченко В. Лепрозорій // Вітчизна. – 1999.– № 1-2.–С.2–63.
2. Винниченко В. Лепрозорій // Вітчизна. – 1999.– № 3-4.– С.22 –72.
3. Винниченко В. Лепрозорій // Вітчизна. – 1999.– № 5-6.–С. 20-80.
4. Гусак Н. Щастя в етичній концепції „конкордизму” Володимира Винниченка/Дис. канд. філос. наук. – К.,1999.– 164с.
5. Гюйо М. Мораль Эпикура и ее связь с современными учениями.– С.- Петербург, 1899.–372с.
6. Погорілий С. Неопубліковані романи Володимира Винниченка. – Нью-Йорк, 1981. –212с.
7. Саяпіна Т. Роман В. Винниченка „Лепрозорій”: міфо-ритуальний аспект морфології образів // Винниченкознавчі зошити.–Вип.1.–Ніжин, 2003.– С.105-118.
8. Сиваченко Г. Текст роману в контексті долі. Післямова до роману „Лепрозорій” // Вітчизна. – 1999.– №5-6.– С.81-85.
9. Фромм Э. Человек для самого себя // Психоанализ и этика.– М.: ООО «Издательство АСТ–ЛТД», 1998. – С. 22-257.